

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
Специалност „ФИЛОСОФИЯ“
Учебна дисциплина
„СВЯТ, ЕЗИЦИ, ОНТОЛОГИИ“
Преподавател: Проф. СЕРГЕЙ ГЕРДЖИКОВ

ТЕМА 11.

УНИВЕРСАЛИИТЕ И ОБЩОТО

Анотация

План

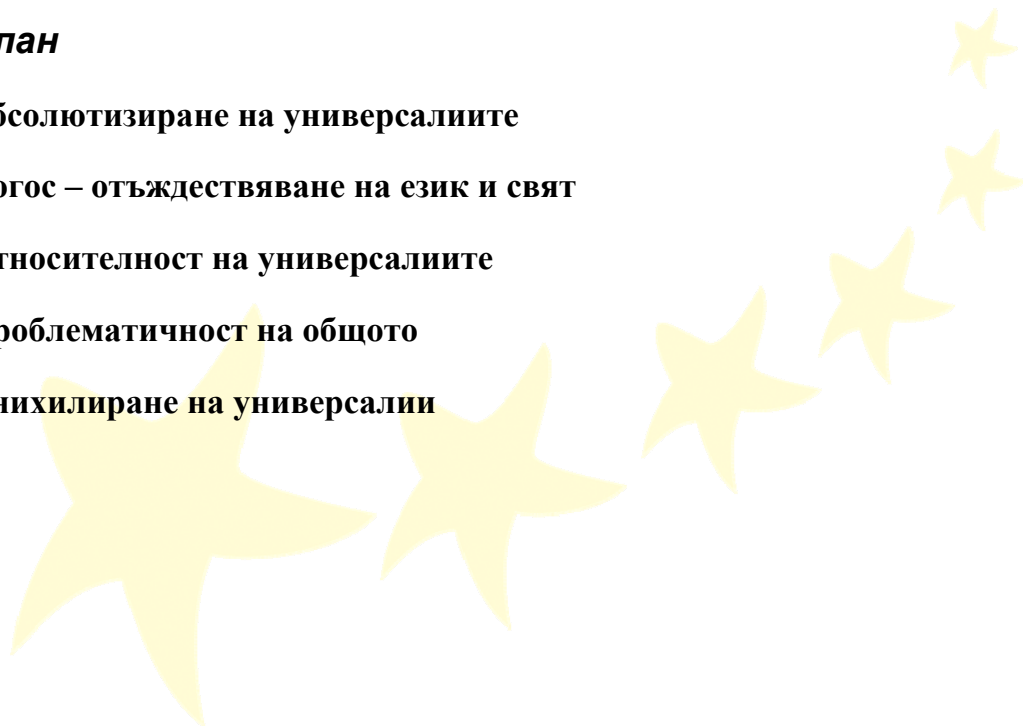
Абсолютизиране на универсалиите

Логос – отъждествяване на език и свят

Относителност на универсалиите

Проблематичност на общото

Анихилиране на универсалии

Презентация

Категориите са думи ‘без връзка’ – Аристотел

„От това, което говорим, едно е свързано, друго казваме без връзка. Във връзка е например: „Човекът бяга“, „Човекът побеждава“, а без връзка: - ‘човек’, ‘бик’, ‘бяга’, ‘побеждава’. (Категории 1а 15–20)

Категориите са десет.

„Всяко от казаното без връзка изразява или някаква субстанция, или някакво количество, или някакво качество, или някакво отношение, или някакво време (или „кога“), или някакво положение, или някакво наличие, или някакво действие, или претърпяване на някакво въздействие.” (Категории 1б 25–2а 6)

„Субстанция в най-истински, първичен и безусловен смисъл е това, което нито се изказва за определен субект, нито е дадено в който и да било субект, като например отделният човек и отделният кон.” (Категории 2а 10–15)

Логос и вещ

“Дискретни са, да речем, числото и словото, а непрекъснати - линията, равнината и тялото, както и времето и мястото... По същата причина тук спада и словото. Че то е количество, е ясно въз основа на това, че се измерва със съставляващите го дълги и къси срички.” (Категории 4б 33–40)

„Тъй като определението е някакво слово, а всяко слово има части, и тъй като отделната част на словото се отнася към отделната част на вещта [като цяло], възниква въпросът дали [дефиниращото] слово за отделните части се съдържа в [дефиниращото] слово за цялото, или не се съдържа в него.“ (Метафизика, VII 10, 1033b, 20)

Категории и физика

Аристотел създава чисто качествена физика, без количества и числа. В света, който наблюдаваме, съществено е многообразието и движението. А многообразието не може да се обхване чрез числа.

„Физиката не е приложна геометрия” (Койре, А., 1985, 131).

Категориите са стъпки на изложението на Бога – Хегел

Науката логика: Хегел излага рекурсивна троично-кръгова система на категориите. Той заявява, че това е ‘изложение на Бог’: „Според казаното, логиката трябва да се схваща като системата на чистия разум, като царството на чистата мисъл. Това царство е истината, каквато е тя без обвивка в себе си и за самата себе си. Ето защо можем да се изразим, че това съдържание е изложението на бога, какъвто е той в своята вечна същност преди създаването на природата и на един краен дух.“ (Хегел, 1966, с. 43)

Абсолютното, Богът, все пак се излага в серия от съотнесени и значи относителни понятия и даже ‘чистото битие’ е съотнесено с ‘чистото нищо’ и вън от това отнасяне няма нито битие, нито нищо.

„Езикът е универсален“.

Съвременни лингвисти продължават да обособяват същността ‘езикът’. „Наблюденията относно специфични лингвистични конструкции са оформили нашето разбиране за отделните езици и за природата на самия език“ (Goldberg 2003, 219). Това не са особени схващания, а изследователска традиция, обединима в генеративния поток на съвременната лингвистика, чийто извор са работите на Ноъм Чомски (например Chomsky 1957. *Syntactic Structures*).

Логос – отъждествяване на език и свят

Логос – несъзнателна мисловна нагласа на Запад

„Нагласата, че *мисленето и езикът са заедно*, че имат една форма и че говорим, каквото мислим, а езикът е послушен апарат, с който изказваме мислите си, е вкоренена на Запад. За Платон и Аристотел, за Августин и Тома, за Спиноза и Декарт, за Кант и Хегел, за Хусерл и Хайдегер, за Фреге и за ранния Витгенщайн, езикът не е отделен от мисленето и мислите се отнасят към думите едно към едно. Това не е само философия, а е масова нагласа. В това се състои масивната форма 'логос'." (Философия на относителността, 189)

'Общото' като субект и предикат

Общото, елементарно разбрано, е еднаквото в различните много неща. За Платон то е именно 'субектът', на него принадлежат качествата. Това е *идеята*.

За Аристотел пък то е предикат по отношение на субект.

Един извор на общото е езиковото разграничаване на *субект* и *предикат*. Предикатът не може да е единичен, а субектът не може да е общ спрямо предиката.

Примитивно може да се мисли, както отбелязва Витгенщайн в *Синята книга*, че субектът някак *има* предиката, подобно на част или сърцевина. Оттук определението, че предикатът е 'свой-ство'.

Субект и предикат са както думи, така и обекти (и техни свойства).

Още Платон и по-широко Аристотел разграничават по значение имена, глаголи и прилагателни, естествено опирайки се на значението на думите, но най-вече на функциите им в изречението, свързани с логиката: субект – това, за което се говори, и предикат – това, което се казва за субекта.

„Граматическите универсалии са определения на битието“

Роджър Бейкън (1214–1294): „Същността на граматиката е единна за всички езици, макар че граматиката може случайно да варира от език към език в отделни моменти“;

„Онзи, който знае граматиката на един език, знае същността на граматиката въобще. Ако обаче, той не може да говори на друг език или да разбира онова, което казва на него, това произтича от различията в думите и техните форми, които по отношение към самата граматика са случайни“.

Лайонз добавя: „Що се касае до схоластическите твърдения, цитирани по-горе, то ако ги освободим от такива метафизически понятия като 'същност' и 'случайност', те се свеждат до следното: във всички езици има думи за изразяване на едни и същи понятия, и всички езици имат едни и същи части на речта и общи граматически категории...“ (Лайонз 1978).

„Универсалиите“ не са универсални – съвременна лингвистика

„Разсъжденията, показващи защо езиковият строй трябва да е именно такъв, какъвто е, са се строили по принципи, които са се смятали за универсални и неоспорими...: край на XVIII в. се характеризира със **скептическо отношение към априорните и т. нар. логически обяснения** – тяхното място се заема от **историческо обосноваване**“ (Лайонз 1978, 40–41).

Относителност на еднакво–различно

'Еднаквото' и 'различното' са елементарна двойка категории.

Няма две едни и същи неща. Дори когато са съвсем еднакви, както това става само със знаци, те са на различно място или в различен момент. В сетивно възприемания свят няма две еднакви форми. Разликите и приликите са относителни.

Общото е и езиково, и културно относително. То зависи от формата на езика и специално субект-предикатната форма. Китайците изтъкват различията, а не общото.

Писмените знаци в китайския не могат да се трансформират и да изразяват експлицитно общото в понятие, но това става с образи.

Експеримент с 'бяло–черно'

'Бялото' е различно бяло в различните неща и никъде не е идеално бяло. Поначало бялото може да се разложи на всякакви цветове. Цветовете пък имат граница, където се 'преливат' плавно в невидими от човешко око 'цветове': 'инфрачервено' и 'ултравиолетово'. Палитрата от цветове – видими и невидими, пък плавно се 'превърща' в спектър от други електромагнитни вълни, които носят други сигнали.

Думите 'черно' и 'бяло' не са точни, не са огледални на феномените, и сякаш *не са от същия порядък, не са съизмерими с тях.*

Експеримент с обект

'Човек' не е всеобщо и не е единично. Това се потвърждава от факта, че *геномите на индивидите от един вид не съвпадат при два индивида.* В същото време те не са произволно различни, а образуват групи в смисъла на Витгенщайновите 'семейни сходства'. Така се оформя понятието 'вид' и останалите таксономични понятия в биологията. Но видовете имат *изключения* и всеки друг таксон има изключения. Потвърждение: 'биологичният вид' като категория се нарушава в примерите за потомци на различни видове, които имат свои потомци.

Рокада (обръщане) на субект и предикат

Както ябълката е *кръгла*, така и овалът може да е *ябълков* – с характерната за ябълка форма. Кое на кое е присъщо? Кое е 'общо': кръглото или ябълката?

Вън от чисто сетивните феномени всяко определяне на предикат е *съотнасяне* с друго, *симетрично* свойство по схемата на полярността. Бяло се съотнася с черно, от което обаче бялото не престава да е бяло и не се превръща в черно.

'Общото' като конвенция в общност

Общото не е общо между самите неща, а между речевите и практическите конвенции и в крайна сметка в *споделения от хората живян свят.* Общото не е проста фикция, а се корени в големи групи перцептивни форми, фиксирани в езиковата общност с една дума. Светът предлага реалното общо – споделеността на сетивния поток между хората, но това общо няма абсолютен характер – животът е краен. Общото е име-форма на мястото на много подобни имена-форми. Така всички червени петна могат да се обединят в думата 'червено', както на свой ред всички подобни форми, подредени в небесната дъга, могат да се обединят в думата 'цвет'. Това не е номинализъм, а *трайност на формата и оттук смисъл на името.*

Универсалиите са граматически константи – Райл

„Преди всичко трябва да се изясни, какво означават думите, образувачи логическата форма (form-words), а именно "синкатегорематическите" думи от типа на всички, някои, всеки, този, който и да е, не, ако – то, или, и, а също какво означават граматическите конструкции, и едва тогава бихме могли да се надяваме да отделим и индексираме каквито и да било най-прости "категорематически" думи. (Ryle, G., *The Concept of Mind*, 1949)

Аналитична редукция на универсалиите

Куайн („Identity, Ostension, and Hypostasis“): „Червеното беше най-голямото червено нещо във вселената, разпръснатото тотално нещо, чиито части са всички червени неща.“ (Quine, „Identity, Ostension, and Hypostasis“, 1956, p. 3)

Така в духа на Витгенщайн от *Философски изследвания* общите обекти могат да се представят като единични или по-скоро като суми. Но Куайн премълчава, и това не е случайно, а е лоша аналитична догма, че само перцепцията обединява семейството изкази за червено и

река. Ако анализът се отнася единствено до изказвания, тогава 'червените' и 'реките' могат да не са червени и да не са реки.

'Общото' пести енергия в езика и познанието.

Множество, неопределено количество, неограничен брой обекти и събития могат да се назоват и обозрат с *една дума*. Обобщението съкращава и така установява класове от еднакви предмети. Това е определяне, изчистване на форма. „Компютърът промени света.“ Общото понятие или име *съкращава обема на поддържания ред* и така енергията за неговото поддържане. Общото *намалжава ентропията* и увеличава експанзията на жизнения процес.

Общото е относително.

'Общото' е случайно, а не необходимо. То зависи от определение, от описание.

На първо място това е относителността (*случайността*) на *местния език*. Различните езици имат различна форма за 'общото'. Например китайските знаци за общо са различни от западните – те не са предикати, не са категории, а са неутрални знаци.

На второ място това е *относителността на типа 'логика'*: Аристотелова предикатна логика, стоическа съждителна логика, съвременни логики, ведическа логика Няя, будистка логика – това са различни логики и различни форми на 'общо', на обобщаване.

На трето място това е *относителността на принципа на категоризиране*. Аристотеловата система почива на един принцип, тази на Кант – на друг, тази на Хегел – на трети. В трите системи 'общото' е различна категория. Витгенщайновите 'семейства' са 'общии', без да покриват еднакви определения. Подобни на тях са биологичните таксономии.

Проблематичност на общото

Общото е въпрос на решение (за идентификация).

'Общото' е *избор на множество от качества или неща*, които се подвеждат под общо понятие. Това е близко до 'критерии за класификация'. Изборът е наш, защото множествата не са съставени от еднакви единици и *ние определяме степента на различие в еднаквост*, която е допустима за идентифицирането на множество. В таксономията на живите форми от нас зависи кои различия между индивидите ще пренебрегнем и в какъв ред на йерархията ще положим някакво множество (таксон). *В света са налице групи от форми, но не множества от еднакви неща*.

Където светът не предлага групи от форми, ние избираме какви абстрактни качества да обособим като критерии за еднаквост и различие. Това зависи от прагматични ситуации и задачи.

Общото е относително и в науката.

В науката за една и съща област са предлагани различни по тип понятия, класификации, зависимости, променливи величини, формули. Така например за светлината са развити две съвсем различни групи понятия: вълнови и корпускуларни.

Случайността на общото е видима и в историята на науката: понякога те коренно се променят и престават да идентифицират едни качества, като започват да разпознават съвсем други. Примерно преходът от 'сила' към 'поле' в механиката.

'Общото' е артефакт.

Общите форми са в крайна сметка *телеологично определени ритми и форми на човешкия живот* в неговия ресинтез от хаос. Общото се определя от ситуацията и преди всичко от равнището на анализ, прагматичната задача, целта на изказа или изследването. Общото може да се намери където и да е, стига да се създаде подходяща дума, термин, понятие, под което да се подвеждат феномените.

’Всеобщото’ е хипостаза.

За да имаме всеобщо, трябва да намерим определение, *необходимо присъщо на всичко*.

Разбира се, не е никакъв проблем да създадем понятие за всеобщо като Аз, дух, материя, природа, Брахман. Но никога нямаме опит за всичко. Не можем да *покажем* нищо, което да е валидно завинаги и навсякъде. В света не се намира същност, която остава валидна за всички неща, които срещаме. Опитайте да наречете *всичко* ’материя’, ’дух’, ’енергия’, ’феномен’, ’екзистенция’. Ще срещнете опровержение и неприложимост. Разбира се, всичко, което се съзнава, е ’съзнателно’. Ако това се положи като ’всеобщото’, присъщо на всичко съзнавано, признакът не е вътрешен и не е от самия свят на съзнаваните.

Обобщенията са смислени или безсмислени.

Обобщенията, както са актове на усилване, са и *актове на отслабване*, защото *заличават алтернативни обобщения и реални граници между неща*. Затова обобщенията са *проблематични*. В някакво отношение и ситуация те винаги подвеждат и са погрешни.

’Общото’ може да се окаже съвсем външно и безсмислено. Белият сняг и белият лебед – какво общо имат? Където има бели лебеди, няма бял сняг. Усещането ’бяло’ е еднакво, и толкова. ’Кръгло’ е стъкленото топче, футболната топка, ’кръгла’ е формата на Луната, ’кръгъл’ е дискът на летящата чиния и т. н. Какво общо има между тези форми и каква полза има в понятието за тази ’кръглост’? Всички те пребивават в съвсем различни ситуации и сфери на реалното и виртуалното. Така че ’общото’ съвсем не е очевидна и априори смислена универсалия.

’Общото свойство’ – съставка

„Идеята за общото понятие като общо свойство на своите частни случаи е свързана с други примитивни, твърде прости идеи за структурата на езика. Тя е сравнима с идеята, че *свойствата са съставките* на притежаващите ги неща, както алкохолът е съставка на бирата и виното, и че следователно бихме могли да имаме чиста красота, незасенчена от нищо, което е красиво.“ (Витгенщайн, 2006, с. 39)

Общото е погрешно при достатъчно висока степен на конкретност.

Няма начин да не бъдем опровергани от света в което и да е общо твърдение, стига то да не е аналитично или проста тавтология.

„Всичко е материя.“

Опровержение: „Мисълта не е материя.“

„Всички хора са смъртни.“

Опровержение: „Христос е възкръснал.“ Или: „При умирането не настъпва смърт, а само преобразуване на живота.“

Спекулативните понятия са преобразувани светови форми.

Всички понятия могат да се представят като пространство-времеви форми в света, изказани в думи – свят-език (форма-име). Такива са небе, облак, земя, планина, река... Такива са светлее, святка се, зеленее, извисява се, тече... Измислената форма: ’Пегас’ е летящ кон, очевидна трансформация на светови форми (птица и кон). Понятието ’субстанция’ изразява нещо, което стои в основата на света, невидимо е и явно е неясно.

Нереалност на ’общо’ и ’единично’

Номинализмът отрича реалността на общото. Ако обаче общото не е реално, и единичното е нереално.

Средновековни схоласти като Дънс Скот, които утвърждават реалността на единичното, не забелязват неговата зависимост от думата и понятието и неговата спрегнатост с общото.

Ако съществува само единичното, Иван, Драган, Джон, тогава никой от тях няма да се определя като човек.

Реална, във феноменален смисъл, е сетивната форма. Тя е безотносителна към единично и общо като категории.

Ранговете на общност – равнища в езиковата организация

Ранговете на общност могат да се представят като езиково-мисловни нива. Изказът на едно възприятие е някакво нулево ниво, отразено в езика – ’тази ябълка’. Изказът на клас еднакви възприятия трябва да е метаезик от най-ниска степен: ’ябълка’. Изказът за клас от класове възприятия – мета-метаезик: ’плод’, и т. н. По този начин може да се стигне до най-високи абстракции, без видим край, но и без фиксиране на някакво Универсално, Всеобщо и Абсолютно.

Йерархията ’Всеобщо–общо–особено–единично’ е концепт.

Това е като ’дърво’, обърнато с корена нагоре, или право, което започва от едно стъбло, разклонява се, а на свой ред клоните му се разклоняват и така се достига до най-фините краища, огромно множество. Така мрежата на езика, доста неправилна и заплетена, е подредена в дърво. Това се прави в таксономията на живите форми в биологията.

Това е налице в брилянтна форма в компютрите.

Прецизно казано, светът е струпване на форми, *плава между хаоса и реда*, и само огрубяването, отъждествяването, отново ’общото’ и ’различното’, го подреждат в семейства от форми или в дървета. Така се получава компромисна картина: отчасти Аристотелова – западна, отчасти Конфуцианска – далекоизточна.

Дали ще се приеме дървовидната форма или струпването на подобни форми, зависи от типа анализ. За формалните науки е по-добра Аристотеловата йерархия. За науките за живота е по-добра струпването на форми.

Локалност на универсалиите

В Индия и Гърция тази картина на света е налице. В Китай, Япония, Корея, в американските култури Майя, Инка, Ацтека, в Африка, в Египет даже, който е съвсем близо, това го няма. Има го в някаква форма при древните евреи в тяхната религия на Единния Бог, но той отново е специфичен. Има различна картина на формите в света и в културата и това е струпването на подобни форми в купчини на различни разстояния една от друга.

Анихилиране на универсалии

«Чатушкоти»

Чатушкоти, или ’четиривърхата формула’, се формулира в различни контексти по различни начини. Тя е *чужда на западното мислене*, но съвсем не е непонятна или неформулируема.

Най-абстрактно тук има 4 варианта, всички относно едно определение p :

1. p
2. $\neg p$
3. $p \cdot \neg p$
4. $\neg(p \cdot \neg p)$

Или:

1. Битие
2. Не-битие
3. Битие-и-небитие.
4. Нито-битие-нито-небитие.

Или:

1. Светът съществува.
2. Светът не съществува.
3. Светът съществува и не съществува.

4. Светът нито съществува, нито не съществува.

Това не са нито аксиоми, нито пропозиции – функции по истинност. Това са четири твърдения, които изчерпват възможните варианти на утвърждаване и отрицание на едно и също твърдение и техните комбинации.

Тази формула ни е добре позната в първите две части. Третата част е синтез на твърдение и неговото отрицание, забранена в логиката, но приета в диалектиката. Четвъртата част е напълно непозната за западните мислители. Тя *отрича диалектичната формула*.

Формулировки на Nāgārджуна в Mulamadhyamaka-kārikā.

„8.

Всичко е

такова,

не толкова,

едновременно толкова и не толкова

и нито толкова, нито не толкова:

на това учи Буда“ (Нагарджуна 2008, XVIII, 8).

Чатушкоти е формулирана в беседите на Буда.

Нагарджуна не е откривател на четворната формула. Тя се среща в брилянтна форма в *Пāли канона* – в беседите на Буда, отнасящи се до възгледите за света: съществуване–несъществуване на света, живот–неживот на светеца след смъртта, съществуване–несъществуване на душата в няколко сутри (*Aggi-Vacchagotta Sutta*, MN 72).

Относителност в чатушкоти.

Чатушкоти е потвърждение на относителността в двата плана: виртуална и реална.

Виртуално е възможно, стига да има смисъл, да се утвърждава, отрича, утвърждава-и-отрича, и нито-утвърждава, нито-отрича нещо. Това очевидно важи не за естественото говорене за определени неща и процеси, а за говоренето за 'свят', 'битие', 'абсолют' и за обикновените неща, разбрани чрез онтологии.

Реално е смислено да се каже всичко за Битието (Света, Абсолюта), защото то няма граници и определеност. Затова реално всичко казано ще е лишено от смисъл – четирите твърдения са неприемливи по отделно и като цяло според будистката философия, в която се отрича еднозначното говорене за света и се набляга на транс-езиковото постигане на света.

'Универсално' е категория без референт в света.

Думата 'универсален', 'всеобщ', 'абсолютен', като философска категория е център и цел на метафизиката. Нейният партньор е 'относителен'. Но с този партньор тя се дискредитира, защото става 'не-абсолютен', относителен спрямо 'относителен'.

В религията и философията са интендирани всевъзможни 'абсолюти': Бог, Субстанция, Дух, Аз, Брахман, Материя. Ако само един от тях обаче наистина е Абсолют, другите веднага стават фикции. Но кой от това изобилие Абсолюти да изберем, и ако го изберем ние, що за Абсолют ще бъде?

'Универсалното' е реално като *глобално* или *човешко*.

Ако универсалното е обикновена категория, съотнесена живо с уникалното, тя може да се използва успешно. Тогава може да се изпитва твърдението за универсалност от типа: „Всички хора мислят логически.“, при положение че сме приели 'логически' примерно в Аристотелов смисъл – силогистика. Тогава намираме, че в някои езици и съответни поведения на членове на тези езикови общности отсъства логическото в смисъла на силогизмите на Аристотел. Или намираме, че всъщност всички различия са външни и по същество във всички езици рационалното мислене е силогистично.

Липса на абсолютни качества

Абсолютното не ми се е явявало и аз не съм му се явявал. Ако аз никога не виждам нищо подвижно, няма да ми мине мисъл за подвижност и съответно за не-подвижност. Такова качество аз не мога да осъзная.

Няма начин нещо да има качества във от съотнасяне, някакви безотносителни качества. Абсолютни качества няма, т. е. няма атрибути. Например ако имаше само син цвят, никога не би ни хрумвало, че това е цвят и че са възможни и други цветове, затова този е 'син'. Ако имаше само течни субстанции и нищо твърдо, нямаше да има понятие за твърдост и течност. Интересното е, че нямаше да има и такива качества.

Няма буквално нито една дума, която да е валидна безотносително. Индийците смятат Абсолюта за неизказуем и непознаваем, но тогава той не е определен като 'абсолют'.

Липса на относителни качества

Но и относителните качества не са присъщи на нещото качества, защото те се разтварят в относителността си. Нима е мое качество, че съм стар? Или че съм баща? Или че съм нисък? Или че съм висок 177 см? Всички тези 'качества' са само **съотносителни определения**, 'двуместни предикати', така че отделното относително качество е немислимо и неопределимо само по себе си. Подобен анализ е проведен в *Диамантената сутра*: 'буда-природата' няма характеристики.

